

Peníze, trh, finance, financializace, dluh a role dluhu (online)

SANb1008/SANb1016 Politická a ekonomická antropologie

Po 23.4. 10:00-11:40

Kateřina Čanigová

Simmel, Georg. 2005. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. Kapitola 1 (str. 7-25)

- Vznik okolo roku 1900
- Role peněz ve společnosti – dálková forma vlastnictví - v Berlíně podbírám příjmy z amerických železnic, z norských hypoték a afrických zlatých dolů
- Peníze individualizují dříve jednotné vztahy – cechy – teď velké množství sdružení ale bez osobních vztahů, jediná možnost sjednocení je odborový svaz
- Peníze individualizovaly vztahy mezi jednotlivci ve společnosti, lidé jsou závislejší na dodavatelích ale dodavatelé jsou zaměnitelní, odpadají osobní vazby mezi lidmi

Peníze osvobuzující x svazující

- Veškeré osobní závazky bylo možné vykoupit penězi, koupit si svobodu penězi - Josef 2 se snažil emancipovat rolníky, své robotní povinnosti a platby v naturáliích mohli splácet v peněžitých dávkách
  - > na jedné straně je přeměna nějakého drženého statku v peníze počítována jako osvobození.
- Pomocí peněz je možné hodnotu daného objektu přelít do jakékoliv jiné formy
  - > zatímco předtím byla připoutána k této jediné formě, s penězi v kapse jsme svobodní, zatímco dříve nás daný předmět činil závislými na podmínkách svého uchování a zužitkování
- Díky penězům a směně všeho za peníze nám uniká ekonomicky nevyjádřitelný význam věcí, který se nám za to jakoby mstí nejasnými, tak velice moderními pocity. že jádro a smysl života nám znovu a znovu uniká mezi prsty
- Vzrůstající význam peněz pro společnost, jsou věci, které penězi dříve odčinit šlo a dnes nejde - vražda, pokání

- důsledek převažujícího peněžního systému -> peníze, pouhý prostředek k získání jiných statků, začínají být vnímány jako samostatný statek, zatímco veškerý jejich význam tkví v tom že jsou jen určitým přechodem, článkem v řadě, která vede k nějakému konečnému účelu a požitku

→ ta řada je ale na tomto stupni psychologicky přerušena a vědomí účelu se zastavuje u peněz, protože většina lidí se po největší část svého života musí zaměřovat na získávání peněz jako na nejbližší cíl svého usilování

→ vzniká představa, že veškeré štěstí a veškeré konečné životní uspokojení pevně spjata s vlastněním určité sumy peněz: a tak se z pouhého prostředku a předpokladu vnitřně mění v konečný účel.

-> peníze jsou jakýmsi mostem ke konečným hodnotám a na mostě se nedá bydlet

-> toto překrytí účelů prostředky je jedním z hlavních rysů a hlavních problémů každé vyšší kultury, její podstata spočívá v tom, že v protikladu k primitivním poměrům nejsou už záměry lidí jednoduché a na první pohled zřejmé, nýbrž postupně se stávají tak obtížnými, komplikovanými a vzdálenými, že pro jejich uskutečnění je zapotřebí mnohačlenné struktury prostředků a aparátů.

Cvičení (5 min)

- Jak je to dnes, jsou peníze osvobozující nebo svazující/zotročující?
- Uveďte příklady, které podporují váš argument.
- Odpovězte do chatu

Peníze jako štěstí

- Peníze posunuly do mnohem těsnější, svůdnější blízkosti jednotlivce šanci na plnější uspokojení jeho přání. Nabízí se možnost získat takřikajíc jednou ranou cokoliv, co se vůbec jeví jako žádoucí.
  - Peníze přináší štěstí, možnost získat cokoliv snadněji než jindy, čím blíže však štěstí je, tím více roste touha po něm.
- Nejžhavější touhu a vášeň totiž nevzbuzuje to, co je nám aboslutně vzdáleno a odepřeno, nýbrž něco, co nemáme a přitom se zdá - jak se to děje právě díky peněžní organizaci - že chvíle, kdy to budeme mít, je blíž a blíž.

Nesmírná touha moderního člověka po štěstí, jak nachází svůj výraz u Kanta neméně než u Schopenhauera, v sociální demokracii než ve stále sílící amerikanizaci naší doby, je zřejmě živena touto mocí a úspěchem peněz.

-> peníze se tak stávají oním absolutním cílem, o nějž lze v zásadě usilovat v kterémkoliv okamžiku, na rozdíl od konstantních cílů, z nichž žádný není předmětem naší touhy a usilování v každém jednotlivém okamžiku - motivace, trvalý popud k činnosti, tento cíl je všudypřítomný, nedá odpočinout, ze života se stává perpetuum mobile - nezastavitelné kolo

Cvičení (5 min)

- Přináší dnes peníze štěstí? Vysvětlete proč ano/proč ne.
- Odpovězte do chatu, popř. nahlas.

“Peníze jsou Bohem naší doby”

- “peníze jsou Bohem naší doby” -> peníze umožňují povznést se na jednotlivosti, stejně jako to umožňuje víra v Boha, poskytují důvěru ve vyšší moc svrchovaného principu
- život mnoha lidí je vyplněn takovýmto určováním, zvažováním a propočítáváním, redukováním kvalitativních hodnot na hodnoty kvantitativní
- Rozvoj využívání menších hodnot peněz, kovových drobných, lidé si kupují maličkosti, možnost dělení peněz v ty nejmenší částky a rozvoj průmyslové odvětví přispívá k malosti stylu ve vnějším estetickém utváření moderního života, k rostoucímu počtu trivialit, jimiž ověšujeme svůj život.
- peníze mají sice negativní roli pro společnost, ale dokáží ji nakonec i vyléčit

Graeber, David. 2012. *Dluh. Prvních 5000 let*. BizBooks (kpt. 1 a 3)

Defnice slova dluh :

1, dluž(e)ná částka,

2, stav, kdy je člověk zadlužen,

3, pocit vděčnosti vůči tomu, kdo nám pomohl nebo prokázal službu

- americké přísloví - “pokud si vypůjčíš od banky sto tisíc dolarů, jsi jejím dlužníkem. Pokud si ale vypůjčíš sto milionů, banka ti patří”

Dluhy 20.století

- MMF funguje jako vymahač dluhů
- Během ropné krize v 70. letech země OPECu uložily v západních bankách velké bohatství pocházející z nových ropných zdrojů. Peněz bylo tolik, že banky nemohly přijít na to, kam peníze investovat.
- Mezinárodní Citibank a JP Morgan Chase vyslaly své agenty do zemí Třetího světa přesvědčit diktátory a politiky o půjčkách (tehdy se tomu říkalo “go-go banking”).
- Úrok byl ze začátku neobyčejně nízký, ale brzy vyletěl až na dvacet procent kvůli napjaté americké finanční politice na začátku 80.let. Země třetího světa se proto dostaly během 80. a 90. let do dluhové krize.
- Pak do celé záležitosti vstoupil MMF a požadoval aby se vzdaly dotací na základní potraviny. Měly také zanechat plánů na udržení potravinových rezerv a zrušit bezplatnou zdravotní péči a vzdělání — aby mohly umořit dluh.

Cvičení (5 min) „Dluhy se musí splácet“

- Jak je to dle vás, musí se dluhy splácet? Rozved'te svůj argument do chatu

“Dluhy se musí splácet”

“Dluhy se musí splácet” - dluhy si ale vzali nezvolení diktátoři, kteří je rovnou převedli do švýcarských bank, dluhy byly několikanásobně splaceny, ale díky složenému úroku to nic z dlužné částky neubrало

Madagaskar - 1895 přišla Francie a udělala z obyvatel Madagaskaru dlužníky, aniž by si od nich cokoli půjčili, francouzi začali stavět cesty, železnice, mosty a plantáže, které od nich ale nikdo neřádal

trestat dluhem, “dlužíš mi svůj život”

Haiti - osvobodili se od Francie, ta na ně za trest uvalila dluh sto padesát milionů franků, tak vysoký aby se nedal splatit (dluží za vyvlastněné plantáže), ostatní země dokud nesplatí tento dluh, uvalily embargo, díky tomu se Haiti stalo synonymem pro “dluhy, chudobu a lidské utrpení”

USA jsou zadluženy více než všechny země třetího světa dohromady - dluh ve formě státních dluhopisů, ty vlastní země ve kterých mají USA své základny, vytvořily si tak své protektoráty, jsou to sice oficiálně půjčky, ale reálně jsou to spíš poplatky.... USA nutí tyto země k tomu aby si od nich půjčovali -**Privilegovaní vs. chudí dlužníci**

Odpouštět dluhy je běžné

- Po mnoha tisíce let - mezi bohatými a chudými konflikt mezi věřiteli a dlužníky. Docházelo ke sporům, jestli je správné či nesprávné platit úroky, splácet dluh prací pro věřitele, odpouštět dluhy, zabavit neplatičům majetek, vyplácet odškodnění, sebrat ovce, zabrat vinice nebo prodat dlužníkovy děti do otroctví.
- Po tisíce let začínají lidové vzpoury pořád ze stejného důvodu: obřadným zničením dlužních záznamů - tabulek, papyrů, účetních knih, podle toho jak byly v které době dluhy dokumentovány
- antika nesplatit dluh je normální, dluhy se zruší a půda se přerozdělí.

- etický chaos, lidé si myslí, že
  - a, vracet vypůjčené peníze je morální...
  - b, každý, kdo má ve zvyku půjčovat peníze, je morálně zkažený

Lichva

- lichva jako součást společnosti v Himaláji a kasta poražených, ve středověké Francii a žebraví mniši kteří chodili strašit lichváře, papež ve 12. stol. nechal vyloučit lichváře z církve (nesměli být pohřbeni na hřbitově a nemohli ke svatému přijímání)
- Osoba lichváře nikdy není pozitivní, lichvář - člověk, který žije z úroků svých půjček
- lichvář budí představu chamtivce, krvavých peněz, zaprodaných duší, liber lidského masa a všemu vévodí ďábel, sám také často popisovaný jako lichvář, s jeho účetními knihami, půjčit si peníze na úrok znamená uzavřít smlouvu s peklem.
- V minulosti existovaly pouze dva účinné způsoby, jak se takový zbohatlík mohl očistit, buď svou úlohu převést na někoho třetího nebo pošpinit dlužníka.
- Ve středověku proto evropští šlechtici využívali Židy, na jejich území si Židé nemohli vydělat jinak než lichvou, za což je lidé nenáviděli, šlechtici tak na ně mohli pravidelně útočit, prohlásit je za ohavné tvory a peníze jim sebrat.
- Druhý přístup je využíván častěji, ale ve výsledku se obě zúčastněné strany navzájem považují za provinilce odsouzené k věčnému zatracení a celá záležitost za nekalý obchod.

Půjčka a dluh téměř univerzální

Morální závazek měl vždy jak dlužník tak věřitel - ten byl vnímán jako prohnílý, to teď není

Dluh je povinnost splatit určitou peněžní částku, můžeme jej tedy narozdíl od jných závazků vyčíslit.

Peníze jsou při dluhu důležitější než morálka - závazky se musí plnit - jak to lze ospravedlnit?

Dluh a násilí spolu úzce souvisí - v knize se bude stále vracet k tomu, proč násilí nebo jeho hrozba mění mezilidské vzťahy v chladnou matematiku. tento problém je totiž kořenem morálních zmatků, které se týkají všeho, co je s dluhy spojeno a co způsobuje morální dilemata stará jako lidstvo samo. Zmínky o něm najdeme už v prvních písemnostech starověké Mezopotámie.

Dluh v současnosti

- komplikovaný systém finančnictví, kterému mnohdy nerozumí ani finančníci, byli najímáni astrofyzici, vymýšlí podfuky - chudým rodinám prodávány hypotéky, které byly navrženy tak, aby nemohly být splaceny, je jen otázkou času kdy ji přestane být schopen splácet - obdoba nesplacitelných půjček africkým diktátorům - politici a úředníci je donutí dluh splácet, i když je nastavený tak, že je nesplacitelný —- DLUH Z TĚCHTO HYPOTÉK BYL VYŠŠÍ NEŽ CELOVĚTOVÉ HDP —- státy místo občanům pomáhají bankám - ale US nemá pro dlužníky porozumění, i když byla osídlena uprchlými dlužníky, ale převládá zde přístup - JEDNAT MORÁLNĚ ZNAMENÁ PLATIT DLUHY, zákon o insolvenční se dlouho nedařilo prosadit. Když byl prosazen tak byl stejně orientován více na řešení dluhů bank než občanů, ti jsou posíláni za dluhy do vězení
- -> dlouhodobě neduržitelné, MMF se bojí a mluví o “ohrožení demokracie”, tím myslí kapitalismus a hrozbou jsou občanské nepokoje, které se vzeprou systému

Státní a úvěrové teorie peněz

-> peníze jsou měřítkem a měří dluhy, mince je dluhopisem

kde se berou úvěrové peníze? platí se šeky, které si lidé předávají, hodnota měnové jednotky není hodnotou nějakého předmětu, ale měřítkem důvěry jednoho člověka v ostatní lidi.

- Anglická banka - první moderní evropská banka půjčila Henrymu 1 200 000 liber, za to dostali monopol na tisk peněz. měli tak právo postoupit úpisy na částku, kterou jim král dlužil, kterémukoli občanu britského království který si chtěl zapůjčit a nebo který chtěl uložit své vlastní peníze v bance - v podstatě dát do oběhu neboli “zpeněžit” nově vzniklý královský dluh – pro bankéře to byl skvělý obchod (podařilo se jim naučtovat králi osmiprocentní roční úrok z původního dluhu a zároveň účtovali úrok ze stejných peněz každému občanu, který si je půjčil), ale celá věc mohla fungovat jen tak dlouho, dokud původní půjčka zůstala nesplacena, což se nestalo dodnes, pokud by k tomu došlo, zhroutil by se celý britský peněžní systém
- -> kartalismus jako levicová interpretace Smithovy teorie pro mainstreamové ekonomy
- potřeba peněz a daní pro podrobení obyvatelstva
- státy vytváří trh pro podrobení obyvatelstva - nutí je nakupvat výrobky - příklad francouzská moralizující daň v Madagaskaru a zavlčení čínských indických obchodníků na Madagaskar . představa že budou závislí na těchto výrobcích a Francii budou navždy odevzdávat své peníze koupí těchto výrobků

Prvotní dluh

- původně byl smysl dluhu náboženský - bbrahmanské texty , základ hinduistického myšlení obsahují ejanější známé historické úvahy o podstatě dluhu
- -> védské básně pocházející z obd. 1500-1200 př.n.l, jasně ukazují na obavy spojené dluhem který byl ztotožněn s proviněním a hříchem, modlitby k bohu ať je zbaví dluhu, brahmáni - celá lidská existence má podobu dluhu
- “Zrozením se člověk zadluží; své vlastní já dluží Smrti a vykoupit se může pouze obětováním.”
- obětování lidí - splacení dluhu bohům -> lidský život jako dluh vůči smrti
- -> každý kdo žije řádným životem neustále splácí existenciální dluhy různého dluhu, myšlenka prvotního druhu - klíčovým prvkem dějin i podstaty lidského myšlení
- tu myšlenku obnovuje Therét v r. 1999 - narození jako prapůvodní dluh, kterým se všichni lidé zavázali, dluh vůči kosmickým silám, díky nimž lidstvo vzniklo.- splacení tohoto dluhu má formu obětí... svrchované síly = stát, dluhu vůči bohům může být dluhem společnosti - prvotní dluh dle Inghama může být “dluhem žijících lidí vůči kontinuitě a odolnosti společnosti, která zabezpečuje život každého z nich”

Je normální dlužit?

ve všech indoevropských jazycích je slovo dluh synonymem pro hřích či provinění

peníze se vyvinuly z věcí, které bylo vhodné nabídnout bohům

numismatik Grierson - peníze musely původně vzniknout z rané právní praxe, římská měna se používá pro výměr trestů

za vše, co máme vděčíme druhým, jsme jejich dlužníci, tento dluh ale nelze vrátit

mýtus o splaceném dluhu je smyšlený

védské texty jsou nevypovídající, nemáme o indické kultuře té doby dostatek informací, můžeme si do toho promítnout vše, co nás napadne.

narušuje myšlenky a představy - občané ve svobodných městech neplatí daně, ty se ukládají jen poraženým národům, s bohem se nenavazují obchodní vztahy, protože si nebyli rovni a neměli mu co nabídnout

řekové ani peršané po svých občanech nevyžadovali daně, naopak peníze jim dávali

mezopotámie - vládcové nezasahovali do života poddaných pomocí veřejných dluhů, ale spíše zrušením těch soukromých

půjčky na úrok se zjevily ještě před příchodem písma, nejspíš je to způsob, jak financovat karavanní obchod

úrok byl pro chrám jen způsob, jak získat podíl na výsledném zisku - zanedlouho docházelo nejen k obchodním ale i spotřebitelským půjčkám, k lichvářství v ryzí podobě

kolem roku 2400 př.n.l bylo obvyklé, že úředníci a bohatí kupci půjčovali na záruku peníze rolníkům, kt. měli finanční problémy, v případě, že nebyli schopni půjčku vrátit, začali zabavovat jejich majetek, napřed obilí, pak ovce, kozy, nábytek, pole, domy a členstvo rodiny, zabaven mohl být i dlužník - stal se z něj dlužný nevolník - musel doživotně sloužit věřiteli

- společnosti hrozil v důsledku takového zadlužení často kolaps, pokud se z nějakého důvodu neurodilo, rolníci se stávali dlužními nevolníky a rodiny rozpadaly
- - obyvatelé prchli a stali se raději kočovníky, proto babylonští vládci vyhlašovali pravidelnou amnestii "smazali minulost", kvůli hrozbě úplného společenského rozkladu — stal se z toho zvyk, který panovníci realizovali při převzetí moci a nástupu do úřadu (mnozí z nich museli amnestii opakovat i za své vlády), říkalo se tomu "prohlášení svobody"
- - panovníci se vnímali jako tvůrci nové společnosti, měli moc smazat minulost i se závazky— amnestie označila všechny spotřebitelské půjčky za neplatné- zemědělci dostali zpět své pozemky a dlužní nevolníci se vrátili zpět ke svým rodinám

Stát jako správce dluhu

jediný způsob jak se “osvobodit” z dluhu, neznamena doslova tyto dluhy splatit. sděluje nám spíše, že tyto dluhy nejsou skutečné, protože nelze žít izolovaně, a proto je celá představa zrušení dluhu a dosažení nezávislé samostatné existence od začátku absurdní

V době kdy se mluví o dluzích nebyla jasná představa o jednotné společnosti, hranice národů se často měnily, komu by se měl splácet?

August Comte a pozitivismus . “všichni se rodíme jak dlužníci společnosti,” ve Francii se z pojmu společenského dluhu brzy stala fráze, slogan a nakonec klišé. Stát je v tomto pojetí pouhým správcem existenciálního dluhu, který všichni máme vůči společnosti, jež nás vytvořila

Stát se považuje za správce dluhu, SSSR např. zakazoval emigraci občanů do jiných zemí na základě tvrzení, že SSSR tyto lidi stvořil, vychoval, vzdělal a udělal je tím, kým jsou - “jaké tedy mají právo vzít výsledek naší investice a odvézt jej do jiné země, jako kdyby nám nebyli nic dlužní?” – tutou rétoriku používají i nacionalisté... myšlenka prvotního dluhu tak může být vnímána jako nacionalistický mýtus - kdysi jsme bohům dlužili svůj život, platili jsme úroky zvířecími oběťmi a nakonec jsme jistinu zaplatili svým životem. Nyní jej dlužíme Národu, která nás formoval, úroky platíme daněmi, a když přijde čas bránit národ proti nepřítelům, nabízíme vlastní život.

Je to velká past dvacátého století: na jedné straně je tržní logika, v níž si rádi představujeme sami sebe jako jedince, kteří si zpočátku navzájem nic nedluží. Na druhé straně je logika státu, kde všechno začíná dluhem, který nikdy doopravdy nemůžeme splatit. Je to umělá dichotomie, stát stvořil trh, trh potřebuje stát. Jeden by nemohl existovat bez druhého, ne dnes.